

штрафу, покладеного на його керівника чи представника, якщо останні під час скоєння злочину діяли від імені та на користь такої особи.

Рекомендації з приводу введення кримінальної відповідальності юридичних осіб містяться в таких міжнародних документах, підписаних (частина з них і ратифікована) Україною: Меморандум з коментаріями до Рекомендації № (88) 18 Комітету міністрів країн – членів Ради Європи про відповідальність підприємств – юридичних осіб за правопорушення, скоєні в процесі ведення ними господарської діяльності; Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму (ст. 5), ратифікована Україною 12 вересня 2002 р.; Конвенція про кіберзлочинність (ст. 12), підписана Україною 23 листопада 2001 р.; Конвенція про корупцію в контексті кримінального права (ст. 18), підписана Україною 27 січня 1999 р.

**Леонтьук Ю.В.**, провідний спеціаліст  
відділу методичного забезпечення  
Департаменту державної реєстрації прав на  
нерухоме майно

## **СТАН ЗАЛЕЖНОСТІ ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ**

Вдосконалення сучасного кримінального законодавства вимагає детального вивчення і врахування при кваліфікації злочинів взаємовідносин між особами, причетними до злочину (особою, яка вчинила злочин і потерпілим, співучасниками злочину, суб'єктом та третіми особами).

Одним із проявів взаємовідносин між учасниками злочину є стан залежності.

Зародження кримінально-правової категорії “залежність” необхідно вважати її вживання в “Плані кримінального законодавства” Ж.П. Марата, опублікованого вперше 1777 р. З того

часу, “залежність” як цілісна кримінальна-правова категорія стала предметом дисертаційного дослідження лише раз в 1991 році.

Залежність, як повноцінна категорія кримінального права пронизує всі інститути:

- Обставина, що обтяжує покарання, п.8 ч.1 ст.67 КК України: “вчинення щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного”;

- Обставина, яка пом’якшує покарання, п.6 ч.1 ст.66 КК України: “вчинення злочину під впливом погрози, примусу або через іншу матеріальну службову та іншу залежність”;

- Обов’язкова ознака простого складу злочину, ч.1 ст.154 КК України: “особою, від якої жінка або чоловік матеріально чи службово залежні”;

- Кваліфікуюча ознака: ч.2 ст.120 КК України “щодо особи, яка перебувала в матеріальній чи іншій залежності від винуватого”; ч.2 ст.144 КК України “щодо неповнолітнього, або щодо особи, яка перебувала в безпорадному стані чи в матеріальній залежності від винного”;

- Особливо кваліфікуюча ознака “вчиненні щодо особи, яка перебувала в безпорадному стані або в матеріальній чи іншій залежності від винного”.

Така ілюстрація використання стану залежності свідчить про його важливе значення для кримінального права, і разом із тим, про низку проблем:

1. Відсутність законодавчо закріпленого тлумачення стану залежності.

2. Відсутність єдиної конструкції стану залежності. В Кримінальному кодексі України немає двох статей, де б стан залежності був з точністю відтворений.

3. Визначення дається через кілька ознак із застосуванням категорії “інші”, що суперечать законам формальної логіки. Не можна дати визначення через перелік, якщо цей перелік не є вичерпним. А враховуючи загальнонауковий принцип детермінізму — все залежить від всього, перелік залежностей буде безкінечним.

4. Ознаки, які використовуються для тлумачення стану залежності, а саме: “матеріальна” “службова” та “інша” використовуються не у всіх дефініціях, де використовується поняття залежності.

5. Залежність використовується і як окрема ознака, і прирівнюється до безпорадності, і вживається як рівноцінна кваліфікуючій ознаці вчинення щодо неповнолітнього.

Така недосконалість законодавства призводить до колізій і прогалин в кримінальному законі вимагає вирішення.

Кримінальне право розглядає залежність, як відображення в тексті кримінального закону постійних відносин, які передбачають свідому орієнтацію однієї особи та мотиви дій іншої під час вибору варіанта своєї поведінки, і реалізацію останнім своїх бажань під дією першого, незважаючи на свої бажання. Як будь-яке кримінально-правове явище залежність має суб’єктивні і об’єктивні ознаки.

З об’єктивного боку кримінально-правова залежність виявляється у реалізації бажань однієї особи через іншу.

З суб’єктивного боку кримінально-правова залежність (з боку залежної особи) характеризується вибором варіанта поведінки в протигагу своїм цінностям орієнтаціям, життєвому досвіду, психічним особливостям в результаті вольової впливу ззовні. Особа, яка має в принципі має не злочинну спрямованість змушена вчинити злочин внаслідок якогось впливу на неї. В даному контексті категорія “залежність” тісно переплітається із свободою волі, як основоположним фактором кримінальної відповідальності. Винний у вчиненні злочину, знаходячись в стані залежності від будь-якої особи, безпосередньо перед вчиненням злочину мав можливість вчинити інакше, його внутрішні психічні установки і морально-ціннісні орієнтації виключали суспільно-небезпечну поведінку, але під дією сильного зовнішнього впливу ця особа переступила через межу свого особистого “морального кодексу”. Відповідно, відносини залежності не знищують свободу волі особи, а суттєво її обмежують.

Психологічний момент залежності характеризується інтелектуальними і вольовими ознаками. Інтелектуальний момент залежності характеризує як того, хто залежить – розуміння свого стану підпорядкування волі домінуючого суб'єкта, так і того, від кого залежить – розуміння свого домінування над волею іншої особи.

Вольові ознаки характеризують здатність залежної особи керувати своїми діями під впливом волі іншої людини, незважаючи на власні моральні і психічні орієнтації. Вольові ознаки характеризують домінуючу особу, як здатність свідомо і ціле направлено керувати своїм впливом на належну особу. При цьому воля залежної особи є волею домінуючої.

При всій важливості психологічного моменту залежності не можна забувати про значення її змістової сторони, яка полягає у протиріччі між морально-соціальною орієнтацією особистості залежного і змушеним вибором неприйнятної для нього варіанта поведінки.

Кримінально-правова категорія залежності, тісно взаємодіє із складами злочинів, але не являється його частиною, вона є позаскадною категорією.

Розглядаючи кримінально-правову залежність, як виконання залежною особою волі домінуючого, варто зазначити по суміжності цієї категорії з такими категоріями як “крайня необхідність” “непротидіюча сила”. Однак основною відмінністю є суттєве обмеження свободи волі людини, а не її виключення.

Варто відмежувати залежність від підбурювання до злочину. Підбурюваний до злочину вчиняє злочин, керуючись власною системою морально-психологічних орієнтацій (навіть, якщо вони сформувалися під впливом підбурювання) а залежна особа вчиняє злочин, всупереч своїй системі соціальних цінностей.

Проте відмежування залежності від підбурювання не вичерпує всіх питань, що співвідносять залежність і співучасть. Як ми зазначали раніше залежність може бути і між учасниками злочину. І така залежність повинна відображатися в кваліфікації,

як обставина, що пом'якшує покарання залежного і обставина, що обтяжує покарання домінуючого.

**Павлов В.Г.**, суддя Варвїнського  
районного суду Чернігівської області

### **ЗАВДАННЯ ПЕРСОНАЛУ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ЩОДО ВИПРАВЛЕННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ**

Наукові твори видатного українського юриста П. П. Михайленка не втрачають своєї актуальності поприплинність часу. Більш того, вони спонукають до переосмислення багатьох підходів, у тому числі й у кримінально-виконавчому праві. Процес удосконалення законодавчої бази України, як незалежної демократичної держави, та практики її застосування відповідно до вимог міжнародних організацій та рішень міжнародних форумів, призвели до перегляду в останні роки підходів до призначення та виконання окремих видів кримінальних покарань, в тому числі позбавлення волі на певний строк, зміни поглядів на спрямованість їх цілей та можливі наслідки.

Постає потреба врахування тих негативних процесів, що проходять в період знаходження особи під вартою, відбування покарання в місцях позбавлення волі та їх наслідків, які раніше значною мірою не бралися до уваги. Мова йдеться про людський фактор, соціальні та економічні здобутки і втрати при вирішенні проблем боротьби зі злочинністю, призначенні та відбуванні кримінальних покарань.

Сьогодні найбільш гострі дискусії точаться навколо питання про можливість і доцільність постановки цілей виправлення та ресоціалізації в межах установ виконання покарань. Частиною науковців вони сприймаються як анахронізм, як данина комуністичним ідеям, іншою – як недосяжна примара. Наприклад, як наголошує Степанюк А.Х., ідеї виправлення та перевиховання не належать змістовно до діяльності з виконання покарань, їхній